

????? НАУЧНИ РАД / ??? ARTICLE

Примљен: децембар 2011.

Received: December 2011.

Наташа Делић

Правни факултет Универзитета у Београду

ПОЈАМ И СТРУКТУРА ИСКАЗА - СУДСКОПСИХОЛОШКИ АСПЕКТ -

У овом раду аутор говори о појму и структури исказа у судској психологији као самосталној научној дисциплини. У судској психологији сматра се да се исказ састоји од четири међусобно повезана и функционално условљена психичка процеса, а то су: опажање, памћење, мишљење и исказивање. У датом контексту аутор посебно разматра питање различитих врста фактора који приликом формирања исказа утичу на поједине психичке функције које улазе у његов састав. Осим тога, у раду се говори и о пажњи, врстама мишљења и памћења као и о заборављању.

Кључне речи: Судска психологија; Исказ, Опажање; Памћење; Мишљење; Исказивање.

1. УВОД

Појам исказа углавном је двојак. С једне стране, имамо процесноправни, а с друге стране, психолошки појам исказа. У процесноправном смислу, под исказом се подразумева изјава настала као резултат саслушања коју је неко лице у својству процесног учесника дало у судском или другом правном поступку и којом се утврђују чињенице од значаја за примену права. Овакво значење исказ има и у криминалистици.¹

?????????

¹ М. Аћимовић, *Психологија злочина и суђења, судска психологија*, Београд 1987, 205; Б. Симоновић, *Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду*, Крагујевац

У оквиру психолошког појма исказа треба разликовати појам исказа у општој психологији и појам исказа у судској психологији. У општој психологији, под исказом се подразумева саопштавање одређених психичких садржаја. Настаје тако што се одређена чињеница опажа путем чула, опажено се задржава путем памћења и потом запамћено саопштава. Ова три психичка процеса међусобно су повезана, а са њима је повезан и процес мишљења као и многе друге психичке појаве.² Судскопсихолошки појам исказа³ по природи је двојног карактера и обухвата ужи појам исказа и шири појам исказа. Према ужем схватању – исказ је саопштавање опажених и запамћених чињеница или чињеница које су са овима у вези, а које у кривичном поступку врше саслушавана лица. Према ширем схватању – исказ је саопштавање које у оквиру судског, и то поступка у најширем смислу речи, даје било који учесник поступка и то у својству таквог учесника, а саопштавање се може односити на било које питање које би могло бити значајано за ток и исход поступка, тј. на чињенице које би могле бити релевантне или чињенице које ове разјашњавају или допуњавају, као и на процесноправна и материјалноправна питања укључујући однос расправљаних чињеница са правом, нарочито кад о таквим питањима дају исказ учесници чији је задатак да примењују право, а ово саопштавање је резултат опажања, памћења и мишљења учесника поступка који дају исказ.⁴ Сходно реченом, видимо да се

1997, 13.

² М. Аћимовић, (1987), 205; М. Аћимовић, *Увод у психологију кривичног поступка*, Београд 1979, 35.

³ Судска психологија у ширем смислу је самостална научна дисциплина која се бави проучавањем психичких процеса/функција и психичких особина/својстава чије је упознавање корисно за успешно вршење правосудних функција и успешну примену права. Судска психологија у ширем смислу, названа још и правна психологија (*legal psychology*), је самостална научна дисциплина у чијем оквиру се развијају поједине научне области – судска психологија у ужем смислу и законска психологија, као и психологија преткривичног поступка, затворска психологија и психологија жртве. Оно што суштински карактерише судску психологију у ширем смислу јесте неуједначена развијеност појединих научних области у њеном саставу, као и њихових делова, односно чињеница да је њен најзначајнији и најразвијенији део психологија кривичног поступка која представља део научне области судске психологије у ужем смислу, при чему је у оквиру психологије кривичног поступка део који се односи на психологију исказа такође знатно развијенији у односу на део који обухвата питања психолошког развоја судског поступка. Н. Делић, *Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку*, Београд 2008, 11–16. Сходно томе, правну психологију не треба поистовећивати са форензичком психологијом. Вид. D. Canter, *Forensic Psychology*, Ohford 2010, 1–18; D. Kozarić-Kovačević, M. Grubišić-Plić, V. Grozdanić, *Forenzička psihijatrija, Predgovor prvom izdanju*, Zagreb 2005, VIII.

⁴ М. Аћимовић, (1987), 207.

исказ у ширем психолошком смислу састоји из четири међусобно повезана и функционално условљена психичка процеса. То су процеси опажања, памћења, мишљења и исказивања. Наведено рашчлањивање исказа на поједине психичке процесе је условно, и врши се ради лакшег теоријског сагледавања његове унутрашње структуре. Наиме, као што износи Назе (*Natadze*): „Код свесног човека психичке функције, опажање, памћење, мишљење, машта, емоције и воља не постоје и не делују самостално. Дела личност, конкретни монолитни човек активирањем тих функција. Опажање је у свим случајевима процес осмишљавања, добијања оценок судова. Мишљење се не само укључује у опажање, него се и почиње стварати у њему. Мишљење се развија у опажању, али започето у том стадију, оно не престаје са завршетком опажања. Оно се наставља и развија. Мисаони процеси после опажања укључују у себе и оцену опажања.“⁵

Отуда, не треба изгубити из вида да исказ по својој природи представља јединствену психолошку појаву и да је наведене психичке процесе могуће једино теоријски диференцирати јер су они у својој суштини вишеструко садржински и функционално повезани и условљени. Ови психички процеси истовремено су повезани и са другим психичким процесима попут емоција, интелигенције, воље, пажње и мотива.

Такође, у функцији теоријског разматрања, а ради лакшег сагледавања, састав исказа условно можемо посматрати и преко његових развојних фаза при чему би опажање увек било прво, исказивање последње, памћење би било између, а кроз све фазе провлачило би се мишљење као нека врста структурне везе међу наведеним, условно речено, фазама исказа.

2. ОПАЖАЊЕ

Опажање. – Између света који нас окружује и нашег знања о њему посредују сазнајни процеси. Основу тих процеса чини опажање.⁶ Како се наводи, многобројна схватања процеса опажања међусобно се веома разликују, али најчешће имају бар нешто заједничко, а то је став да је опажање основна психичка функција и да је проучавање опажања изузетно важно за науку, нарочито психологију, као и за науке о човеку уопште.⁷

⁵ В. Водинелић, „Процесуални и криминалистички проблеми са судовима и закључцима садржаним у исказу сведока“, *Архив за правне и друштвене науке* 1/1991, 61.

⁶ Вид. Н. Хавелка, *Социјална перцепција*, Београд 1992, 51.

⁷ Ж. Кораћ, *Развој психологије опажања*, Београд 1986, 5.

По својој природи, опажање/перципирање је сложен процес који отпочиње деловањем дражи/надражаја/стимуланса на људска чула/чулне органе/рецепторе. Драз може да буде физичка, хемијска и механичка и из човекове околине (и/или унутрашњости, као што је рецимо бол) делује на његова чула изазивајући нервно узбуђење, које се нервним/живчаним путевима преноси до одређених делова моздане коре.

Осет/осећај/сензација представља доживљај којим се у свести одражавају поједина својства предмета и појава спољног (и/или унутрашњег) света, а настаје деловањем дражи на чула. Осети (вида, слуха, мириса, укуса и додира, има их колико и чулних органа) могу по својој природи бити различитог квалитета (садржаја), интензитета и трајања.⁸ Међутим, када на наша чула делују предмети околине и када у свести констатујемо шта је предмет нашег опажања, тада не говоримо о осетима, већ о опажајима. Тако, ако констатујемо само својство предмета опажања, то је осет, а ако констатујемо сам предмет опажања у целини, то је опажај.⁹ Осет јесте најједноставнији психички процес који представља субјективни одраз само непосредних карактеристика дражи које делују на чула, а опажај је скуп осета, плус искуство, плус знање.¹⁰

Из реченог, недвосмислено проистиче да су наша чула од одлучујућег значаја за тачност и потпуност одраза спољашњег света у нашој свести. Да би се добило правилно и потпуно опажање, неопходно је тачно и потпуно преношење надражаја, његово претварање у осет/осећај и правилно стварање опажаја. Познато је да свако чуло може да обухвати само један квалитативни део спољашњег света, а синхронизација функционисања чула у времену и простору чини нам слику спољашњег света.¹¹ У том смислу, наводи се „да је људски опажај предметан и осмишљен. Он се не може редуковати само на подлогу која прима дражи. Ми не опажамо свежњеве осета, нити структуре, него предмете који имају одређено

⁸ Основне карактеристике осета су: квалитет, интензитет, трајање и интерпретативност. Вид. Р. Миловановић, *Полицијска психологија*, Београд 1998, 63–66.

⁹ Б. Симоновић, 15. О надражајима, пријемницима надражаја као и реакцији свести на надражај, више вид. у: Р. Грасбергер, *Психологија кривичног поступка*, (превод), Сарајево 1958, 23–63; С. Стојиљковић, *Психијатрија с медицинском психологијом*, Београд – Загреб 1962, 23–26; Ј. Марић, Ј. Лукић, *Правна медицина*, Београд 1998, 21–22; С. Милошевић, *Перцепција, пажња и моторна активност*, Београд 2002, 11–68.

¹⁰ И. Костић, *Криминалистичка психологија*, Београд 2000, 61.

¹¹ М. Шовљански, Р. Шовљански, *Судска медицина*, Сремска Каменица 1978, 135.

значење, који имају чулни и осмишљени садржај, и међусобно су условљени и повезани.¹²

Такође, треба истаћи да опажање није само пасивно одражавање објективних структура. Опажање у сваком случају детерминишу и објективне карактеристике спољног света, специфичности медија и нервних канала кроз које се сигнали шире, као и структурне и функционалне карактеристике оног ко опажа. Приликом опажања, спољне дражи се селекционишу, организују у целине и интерпретирају. Опажање је веома сложен психички процес јер су у њега у суштини укључени разни психички процеси и на њега утичу многи субјективни и објективни, социјални фактори. При томе, човек не реагује на све дражи које долазе из његове природне и друштвене средине, јер психички механизми врше селекцију и интеграцију дражи које делују на наша чула.

Опажање је процес који се састоји од избора и селекције опаженог, њиховог интерпретирања и организовања у целине, те тумачења, интерпретације тих целина – што је у суштини субјективан одраз објективне стварности.¹³ Опажање је процес који сензорним информацијама даје значење, повезује раније искуство и актуелно доживљавање, омогућава успостављање и одржавање унутрашње кохерентности и јединства знања о релевантним деловима спољног света или стварности у целини. Аналитички гледано, опажање је секвенцијалан процес – састоји се из низа процеса који започињу презентацијом неког физичког стимуланса и доводе до феноменолошког искуства о том стимулансу.

Могуће је разликовати три основна аспекта опажања: а) физички (на пример, енергетски аспекти збивања у околини), б) физиолошки (сензорни, неуролошки, биохемијски процеси), и в) психолошки (на пример, когнитивне, афективне, мотивационе компоненте).

Психолошка анализа процеса опажања почиње проучавањем осета. Чулни органи на специјализован начин реагују на поједине врсте стимуланса, енергију која на њих делује. Чула која региструју информације о објектима с којима организам није у непосредном контакту називају се дистална чула. Ту спадају чуло вида и чуло слуха. Визуелне и аудитивне сензације су одговор на деловање физичких карактеристика светлости и физичких карактеристика звука на одговарајуће чулне органе. Оне омогућују опажање дисталне

¹² V. Vodinić, „Procesualni i kriminalistički problemi sadržani u vezi sa sudovima sadržanim u iskazu dobronamernog svedoka“, *Naša zakonitost* 5/1968, 355.

¹³ Z. Roso, *Informativni razgovor i intervju*, Zagreb 1995, 24.

средине, разних објеката којима смо окружени.

Проксимална чула пружају нам информације о објектима који су у близини или смо са њима у непосредном додиру. Чуло додира, укуса, мириса, унутрашња органска чула и чуло равнотеже реагују на стимулансе које емитују објекти који се налазе у непосредној близини или који су у непосредном додиру са нашим телом.

Реакције чулних органа емитују импулсе који се нервним путевима преносе у мождане центре, где се у ствари формирају осети. У тој, као и у каснијим секвенцама, значајну улогу играју одређени психолошки чиниоци.¹⁴

Иако по својој природи крајње редукован, мишљења смо да наведени опис бар у одређеној мери илуструје природу и сложеност психичког процеса опажања.

2.1. Фактори опажања

Фактори опажања. – Као што је напред наведено, неспорно је да на сам процес опажања утичу и одређени фактори које поједини аутори различито систематизују, али који се у суштини, с обзиром на њихову природу, могу поделити на објективне и субјективне факторе.¹⁵

¹⁴ Н. Хавелка, 45.

¹⁵ З. Росо факторе опажања дели на физичке, физиолошке и психолошке. У физичке факторе опажања, које аутор одређује као објективне, убрајају се: конфигурација самих физичких процеса, интензитет, количина и степен организације објективних дражи, време деловања дражи на рецепторе и др. Физиолошки фактори, које аутор одређује као структуралне, везани су за исправност чула, чулних органа, нервних преносника и центара у можданој кори. Најзад, како се наводи, психолошких фактора опажања има највише и они у великој мери одређују опажање. Неки од њих су: груписање и поједностављивање, близина, добра форма, фигура и позадина, сталност, целокупна ситуација – контекст, афективни тон у опажању, пажња и опажајна удешеност, процена временских интервала, процена удаљености и бројева, мотивација, социјално-психолошки фактори, социјални статус и став, сугестија и друго. (Z. Roso, 24–37). Ову поделу фактора опажања наводе и М. Аћимовић (М. Аћимовић, /1987/, 217) и Б. Симоновић (Б. Симоновић, 23–35). Ж. Алексић међу факторима опажања посебан значај придаје онима који представљају израз неке од димензија временско-просторног и ситуационог контекста унутар кога је смештен перцептивни доживљај. Ту, како наводи аутор, најпре спада време као битан елемент перцепције који доживљавамо на два различита начина. Први, као димензију која сама по себи представља објект перцепције, и други, као димензију унутар које се дешавају догађаји. Затим, ту спада место на коме односно са кога је вршено опажање. Питања која се с тим у вези постављају односе се на растојање са кога се врши опажање, угао под којим се то чини и положај који се при томе заузима. Такође, овде спадају и светло као и природа догађаја који се опажа и неке његове димензије. Вид.

Објективне факторе опажања представљају пре свега врста и распоред самих физичких дражи, њихов интензитет и трајање.

Међу објективним факторима опажања Стоун (*Stone*) посебно издваја карактеристике објекта опажања и услове под којима се врши опажање. У односу на карактер објекта опажања, аутор наводи да опажање зависи од трајања, понављања или учесталости догађаја који представља објекат опажања и при томе наглашава да је повољнији фактор опажања активна пажња усмерена на објекат опажања него дужина самог процеса опажања. Надаље, аутор указује на то да кретање предметâ или лицаâ који представљају објекат опажања може отежати само опажање као и истовремено посматрање више од једне особе које су одвојене или се крећу у различитим смеровима.¹⁶ Такође, на опажање може утицати то што су чињенице које се опажају двосмислене саме по себи или ако та двосмисленост произлази из међусобног односа две или више чињеница које се опажају, као и то да ли су у питању уобичајене чињенице или, пак, нове, необичне, јер ове друге могу управљати опажањем и, најзад, да ли су у питању кључне или периферне чињенице, из разлога што кључне чињенице по правилу одвлаче пажњу од осталих. Исто тако, значај приликом опажања имају и звуци јер су догађаји који се опажају по правилу обојени и другим звуцима осим говором, на пример, пуцњима, ломљењем стакла или шкрипом кочница. На крају, аутор истиче и значај који за опажање могу имати апстрактне одлике објекта опажања јер чак и најконкретније физичке ситуације имају одређена апстрактна својства.

Од фактора који су везани за услове под којим се врши опажање издвајају се следећи: осветљење под којим се опажа, раздаљина између субјекта и објекта опажања, временске прилике за време опажања, природне или вештачке препреке између субјекта и објекта опажања и присуство одређених „дистрактора“ који ометају и одвраћају пажњу.¹⁷ Субјективни фактори опажања имају своје изворе у самим особинама личности која опажа и деле се у две подгрупе: подгрупу структуралних фактора и подгрупу функционалних фактора. Структурални фактори су физиолошког карактера и обухватају структуру/анатомију и физиолошко стање одговарајућих

Ж. Алексић, „Утицај објективних фактора опажања на рекогнитивну способност сведока“, *Безбедност* 6/1985, 28–41.

¹⁶ Упор. В. Водинелић, „Опажање кретања“, *13. мај* 6/1985, 28–41.

¹⁷ М. Stone, *Cross – Examination in Criminal Trials*, London 1995, 15–25. Детаљније о перцепцији предмета, простора, кретања и времена, вид. С. Милошевић, 73–120. О перцепцији лица и других социјалних објеката, вид. Н. Хавелка, 109–161.

неурофизиолошких механизма преко којих се одвија процес опажања. Функционални фактори се састоје из психолошких и социјалних детерминанти, при чему је социјалне детерминанте тешко одвојити од психолошких.¹⁸

Међу типичне психолошке детерминанте спадају искуство субјекта који опажа,¹⁹ мотивација²⁰ и емоције.²¹

¹⁸ Структурално/анатомски фактор чини органску основу и има три битна дела: чулни орган, живчане/нервне путеве и живчани/нервни центар. Исправност ових органа услов је исправности опажаја. Физиолошки фактор се односи на стање организма па тако, рецимо, умор, тровање, акутне инфекције и исцрпљеност отежавају процес опажања или доводе до искривљеног или непотпуног опажања (И. Костић, 64–65). Надаље, када је реч о физиолошком фактору занимљиво је питање какав значај има сан. Наиме, како је утврђено, обим и тачност опажања опадају са чврстином и дубином сна јер што је сан дубљи, у мањој мери се региструју дражи из спољног света. Међутим, сан може бити различитог интензитета, тако да постоје и периоди успављивања, лаког сна и буђења у којима може доћи до одређеног опажања. Но, битно је нагласити да у то време, по природи ствари, човек не опажа све што се догађа у његовој околини и да је честа појава да се нешто што је опажено у оваквом стању касније погрешно протумачи. У контексту овог питања, одређени значај може имати и несаница, за коју ја након одређених опсервација и одговарајућих експеримената утврђено да јак замор изазван несаницом неповољно утуче на правилност опажања. Вид. V. Vodinelić, „Krivično pravo, kriminalistika i san“, *Naša zakonitost* 2/1985, 41–42.

¹⁹ Да бисмо могли да препознамо број, распоред и комбинацију одређених осећаја, као рецимо, столицу, мирис љубичице или звук виолине, морамо располагати одређеним искуством. Дакле, да бисмо уопште нешто препознали потребни су нам перцепција и искуство. (Д. Кеџмановић *et al.*, *Психијатрија*, Београд – Загреб 1983, 112). Искуство се по правилу преплиће са интересом, знањем и професијом. Најчешће, позитивно делује на исправност опажаја, међутим познате су и деформације у опажању и процени које настају због лошег или доброг искуства у вези са нечим (И. Костић, 67). О искуству као фактору опажања, вид.: С. Стојиљковић, *Психијатрија с медицинском психологијом*, Београд – Загреб 1962, 24–25; Ј. Марић, Ј. Лукић, 23.

²⁰ Вршено је више испитивања по питању како мотивација утиче на опажање. Често се при таквим истраживањима испитаницима кратко време показују недовољно јасне слике и предмети или речи. Испитаници којима кроз одређени период није задовољена нека витална потреба, на пример, за јелом, опажају у таквим случајевима приказане предмете, слике и речи као објекте који су у вези са задовољењем за њих актуелне потребе. Због тога, могуће је и да различите особе исте објекте и исте ситуације различито опажају. При томе, разлике у опажању ређе су када је реч о опажању физичких објеката јер су физичке дражи по правилу довољно јасно одређене, а много чешће разлике су приликом опажања и оцењивања особа и њихових особина, као и односа међу људима – код тзв. социјалне перцепције. Н. Рот, *Опита психологија*, Београд 2000, 92–93.

²¹ Емоције/осећања представљају субјективни однос или став према сваком садржају сазнања. Активиран и заузет став мотивише на одређено понашање. Код емоција уочавамо четири аспекта: субјективни доживљај, односно лични доживљај

Међу социјалне детерминанте спадају, рецимо, социјални статус лица које опажа и социјално порекло лица које опажа.²²

Међу субјективним факторима опажања, Стоун посебно издваја улогу стреса²³ и наводи како психолози сматрају да стрес понекад побољшава, а понекад омета опажање, али аутор се са овим не слаже и сматра да је далеко реалније схватање да на опажање не делује стрес као фактор, већ околности које су у датом случају изазвале стрес.²⁴

или „боја“ коју свака емоција има; екситација – узбуђење – раздражење означава општу активацију не само мозга него читавог организма; когнитивна/сазнајна компонента емоције, односно утврђивање њеног смисла нарочито у односу на наше потребе и искуства и експресија/изражавање/показивање емоција што чини основу невербалне комуникације међу људима. У теорији наилазимо не више врста подела емоција. У том смислу, говори се о њиховој подели на: расположење – које означава актуелно/текуће емоционално стање које је по природи дуготрајно, равномерно и благо; реактивно сећање – које означава реакцију на транзиторни садржај у свести и које је по природи краткотрајно, и сентимент – емоционални став који је увек спремна емоција која ће покренути човека на понашање истих усмерења. Емоције се, такође, могу поделити на пријатне (позитивне) и непријатне (негативне), као и на просте и сложене. В. Десимировић, *Медицинска психологија са основама психопатологије*, Београд 1997, 151–178.

²² Утицај социјалног статуса на опажање јавља се зато што припадници различитих друштвених слојева имају различит однос према истим предметима или ситуацијама које опажају. Класичан пример за то је експеримент који су Брунер (*Bruner*) и Гудмен (*Goodman*) извели са три групе деце која су припадала различитим социјалним слојевима америчког друштва. Прву експерименталну групу чинило је десеторо деце из богатих породица, другу исти број деце из сиромашних породица, а трећа група је била контролна, при чему су сва деца била из истог града – Бостона. Аутори су деци показивали разне врсте кованог новца и тражили од њих да величину новца упореде са величином одговарајућег осветљеног поља. Општи закључак је био да су деца из сиромашнијих породица процењивала новчиће већим осветљеним пољем него деца из богатијих породица, односно да су прецењивала њихову вредност. Објашњење те систематске грешке у процени величине новчића од стране деце из сиромашнијих породица јесте то да њима новац увек изгледа веће јер је за њих с обзиром на њихово имовно стање релативна вредност новца увек већа. Вид. L. C. Parker, “Legal Psychology, Eyewitness Testimony“, *Jury Behavior* 1980, 40.

²³ Шели (*Selye*) – водећи стручњак из области стреса дефинише ову појаву као неспецифичну реакцију организма на било који захтев прилагођавања измењеним условима спољне средине, а дата дефиниција допушта да се стрес схвата као позитиван и као негативан. Стрес са позитивним дејством аутор назива „еустрес“, а стрес са негативним дејством „дистрес“. Р. Миловановић, 223. О дистресу и одбрани од стреса вид. В. Десимировић, 249–260.

²⁴ М. Stone, 28. Вид. R. Buckhout, “Eyewitness Identification and Psychology in the Courtroom“, *The Role of the Forensic Psychologist* (eds. G. Cooke, D. L. Bazelon), Illinois 1980, 178.

2.2. Пажња

У вези са опажањем, значајан је и проблем пажње. У теорији постоје многобројне и различите дефиниције пажње. Навешћемо само неке од њих. Спајмен (*Spieman*) наводи да је „пажња психичка енергија упућена нечему“. Корнилов истиче да је „пажња усмереност и усредсређеност психичке активности на нешто одређено“. Док, Мек Дугал (*Mc Dugall*) сматра да се „код пажње ради о свесном улагању психичких функција“.²⁵

Иако се може рећи да наведене дефиниције јесу интересантне, ми бисмо се ипак определили за једноставнији приступ, те бисмо пажњу одредили као „усмереност менталне активности на ограничен број дражи између великог броја дражи“.²⁶

Једном речју, пажња је психичка функција која човеку омогућава усмеравања и усредсређивање психичке енергије на одређени садржај (информацију).²⁷

Пажња као психичка функција има два основна својства: усмереност – вигилност, и усредсређеност – тенацитет. Вигилност пажње омогућује брз пренос психичке енергије са једне информације на другу, а тенацитет омогућује дуго задржавање пажње на одређеном, одабраном задатку. Као што је познато, човеков ум је у сваком тренутку изложен обиљу информација од којих је само мали број значајан. Пажња се у односу на то може представити као филтар, који не дозвољава преоптерећење капацитета за обраду. Наиме, важна карактеристика пажње је селективност – усмерава енергију ка одређеној информацији, без непотребног расипања на небитно.²⁸

Пажња је, исто тако, уско повезана са стањем наше свести, која представља највишу сазнајну функцију човека, обезбеђује хармонично одвијање свих делова личности, евидентира и суди о сопственом понашању, обезбеђује доживљај идентитета и

²⁵ Вид. С. Стојиљковић, 42.

²⁶ М. Аћимовић, (1987), 218.

²⁷ С. Милошевић, 123–187.

²⁸ С. Јакулић, *Форензичка психијатрија, ауторизована предавања*, Београд 1998, 136; Ј. Марић, Ј. Лукић, 25. Како се наводи, ово рашчлањивање пажње на две узајамно комплементарне функције, усмереност и усредсређеност, делују као вештачка подела, јер се ове две особине не могу никада јавити једна без друге. Ово сигурно не значи да се усмереност и усредсређеност међусобно могу идентификовати. Усредсређеност се односи на удубљивање у проблем, удубљивање у сам рад, оно што се у обичном говору назива „концентрација“ пажње, а усмереност, пак, на прелажење с предмета на предмет. С. Стојиљковић, 43.

интегритета личности у односу на спољни свет и управља понашањем путем свесне воље.²⁹

Надаље, што се тиче физиолошке основе пажње може се рећи да је она везана за процес који се састоји у истовременом раздраживању једних одређених нервних центара и инхибицији других. Тако смо у стању да вршимо издвајање одређених надражаја на које усмеравамо нашу пажњу, истовременим инхибирањем претходно раздражених нервних центара, при чему овај механизам зависи пре свега од интензитета нервних надражаја.³⁰

Постоји ненамерна/спонтана/пасивна пажња до које долази услед одређених особина саме дражи, као што су: интензивност дражи, контраст међу дражима, дужина трајања дражи, просторна величина дражи, релативна јачина дражи, престанак дражи и др.³¹

Такође, постоји намерна/хотимична/вољна пажња до које долази услед унутрашњих чинилаца, потреба, интереса, очекивања или постављеног задатка.³²

Ненамерна, пасивна пажња активира се информацијом која се својим карактеристикама наметне сфери опажања и изазове пажњу. Пасивну пажњу може да изазове и нагли престанака дражи, затим контраст међу дражима, као и релативна јачина дражи. Пасивна пажња је слабија што је тенацитет пажње интензивнији.

Намерна пажња подразумева способност човека да свесно својом вољом изврши селекцију одређених информација, те да из обиља информација издвоји једну и да је стави у центар свог интересовања.³³

Као што се види, намерна пажња је тесно повезана са још једном психичком функцијом – вољом која по својој природи представља

²⁹ Наиме, како се наводи, свест је особина човека као друштвеног бића и најбоље се дефинише кроз анализу њене улоге у људском понашању. У том смислу, треба навести следеће: свест има интегративну улогу јер обезбеђује јединство функционисања психе, тј. хармонију између нагонско-емоционалног, сазнајног и моторног дела личности; свест евидентира одвијање свих осталих психичких функција; свест обезбеђује доживљај сопственог идентитета у историјском континуитету; свест обезбеђује доживљај сопственог интегритета у односу на спољни свет; свест манипулише енергијом мотива и емоција; свест вреднује сопствено понашање с аспекта логике и морала и свест је највиша сазнајна функција човека. Ј. Весел, *Медицинска психологија са психопатологијом*, Београд 1983, 118–119.

³⁰ С. Стојиљковић, 43.

³¹ *Ibid.*, 46.

³² М. Аћимовић, (1987), 218.

³³ Ј. Марић, Ј. Лукић, 26.

специфичан психички феномен. У еволуционо-историјском смислу воља је најмлађа психичка функција, која је настала као особина свесног бића, као једна од функција свести.³⁴

3. ПАМЋЕЊЕ

Памћење. – Памћење је комплексна психичка функција без које не бисмо никада били у стању да препознајемо или репродукујемо оно што смо некада раније опазили.³⁵ Памћење је психичка функција која омогућује упамћивање информација, а потом и сећање, односно призивање упамћеног у свест.³⁶ Између ове две радње, између упамћивања и сећања, потребна је и склоност да се упамћено задржи као знање. Памћење нам омогућава стицање искуства без кога нема континуитета личности, препознавања одређених дражи и информација, те закључивања и вредновања.³⁷

Памћење представља други саставни део исказа који се јавља јединствено и повезано са опажањем, исказивањем и мишљењем, као и са другим психичким појавама и особинама личности и састоји се у запамћивању, задржавању, регистровању и каснијој репродукцији или препознавању онога што смо раније опажали, перципирани, доживљавали или чинили.

Код памћења треба правити разлику између три момента. Прво, запамћивање/усвајање које представља способност да се нов материјал дода у „искуствени посед“³⁸ и то на тај начин што оно што смо научили оставља неку промену, траг у можданој кори (енграм/мнемограм/анаграм).³⁹ Друго, задржавање/ретенција или

³⁴ Са енергијског аспекта, воља се може дефинисати као енергија свесног Ја која се улаже у реализацију свесне жеље и као енергија којом свест кочи, одлаже или одбацује неприхваћене жеље. Према јачини те енергије и према доследности којом се усмерава ка циљу, нормални људи се класификују на оне са релативно слабијом и снажнијом вољом. Ј. Весел, 112–113.

³⁵ Д. Кецмановић *et al.*, 103.

³⁶ Како је још почетком XX века истицао Н. Краински: „Процес памћења је процес шаржирања акумулатора и конденсатора памћења“. Н. Краински, *Теорија памћења и фантазије*, Београд 1937, 754.

³⁷ С. Јакулић, 99–100; С. Стојиљковић, 64.

³⁸ К. Јасперс, *Опита психопатологија*, Београд 1978, 166.

³⁹ Н. Рот, (2000), 122; Р. Миловановић, 92. Како се наводи, физиолошку основу памћења чини изванредна особина нервног система позната под називом „пластичност“ која се огледа у томе што сваки нервно-мождани процес оставља за собом траг који омогућује да се он поново јави, чак и онда када на чулне органе не делује никаква драж. С. Стојиљковић, 65. Вид. Z Roso, 42.

„сопствени посед памћења“⁴⁰ за који је битно рећи да не представља трајање доживљаја него трајање насталих промена у структури нервних ћелија коре великог мозга и у везама међу нервним ћелијама ангажованим при учењу неког садржаја.⁴¹ И најзад, треће, репродукција/обнављање/сећање/препознавање које представља способност да се у одређеном тренутку, под одређеним условима, одређени материјал из сопственог поседа памћења пробуди у свести,⁴² односно да се активирају трагови у можданој кори који су изазвани процесом учења.⁴³

По својој природи, запамћивање и репродукција су функције, а трајно памћење одређеног поседа је диспозиција. Но, овде нарочито треба имати на уму да не постоји јединствено памћење са општим способностима запамћивања и магацинирања, већ да је ова функција састављена од већег броја специјалних фактора меморије.⁴⁴

Најзад, за памћење је важно рећи и то да оно није само једно репродуктивно складиште у коме се смештају копије или представе одређених појмова, већ један континуирано активан процес.

У том смислу, савремени теоретичари, као што су Креик (*Craik*) и Локарт (*Lockhart*), посебно указују на то да се памћење не састоји од копија и представа које су смештене, условно речено, у малим кутијама у мозгу већ од трагова првобитних активности прераде информација које се могу поново активирати у одређеним приликама (слична тенденција уочава се и у развоју програма за компјутере).⁴⁵

⁴⁰ К. Јасперс, 166.

⁴¹ Н. Рот, (2000), 122.

⁴² К. Јасперс, 166.

⁴³ Н. Рот, (2000), 122. У наведеном смислу, памћење приказује и Лофтус (*Loftus*) који наводи да се ова психичка функција може теоријски објаснити на основу тростепеног секвенцијалног рама. Први степен је усвајање/упамћивање које у себи укључује опажање и кодирање одређеног догађаја или информације, који се смешта и тумачи у контексту претходног знања и искуства. Ово, такође, обухвата пребацивање информација из „краткорочне“ радне меморије, која ту информацију задржава неколико секунди, у „дугорочну“ трајну меморију. Друга фаза, задржавање/ретенција састоји се од временског периода између опажања догађаја или информације и крајњег сећања. Последња фаза, сећање подразумева враћање упамћеног у свест (Е. Loftus, *Eyewitness Testimony*, London 1979, 92–94). И. Костић међутим, истиче да се памћење састоји из пет елемената: фиксације, ретенције, евокације, рекогниције и репродукције. Вид. И. Костић, 70–73.

⁴⁴ К. Јасперс, 166.

⁴⁵ Ц. Грин, *Мишљење и језик*, Београд 1977, 17. Интересантно је навести како на ово питање гледају поједини аутори. Наиме, К. Јасперс наводи да задржавање сликовито можемо описати као непрестано спреман велики магацин из кога се према потреби запамћени догађаји, информације и утисци могу привести у свест. (К.

Дакле, може се рећи да је памћење „динамичка ризница наших прошлих радњи, која представља унутрашњу презентацију нашег доживљавања света. Садашње мишљење ослања се на трагове ранијих психичких операција и у исто време завршава као нова реконструкција искуства која и сама постаје део кумулативне историје памћења“.⁴⁶

3.1. Фактори памћења

Фактори памћења. – Слично као и опажање, и памћење је селективно јер се ни памћењем сви садржаји не задржавају ни једнако брзо, ни једнако трајно.

Читав низ фактора може утицати на тачност и потпуност памћења при чему сваки од наведених момената који чине памћење у датом случају може бити под дејством једног или више фактора.

Како се наводи, запамћивање/усвајање може бити под утицајем две врсте фактора: фактора стимуланса и фактора субјекта.

Фактори стимуланса везани су за природу и околности саме информације или догађаја који се памти, док се фактори субјекта односе на индивидуалне карактеристике и ограничења субјекта памћења. Тако, дужина временског периода који је неком лицу био на располагању приликом опажања и памћења одређеног догађаја може утицати на тачност каснијег репродуковања. Осветљеност и доба дана када се одређени догађај одиграо такође су се показали као важни. Наиме, сматра се да се људи слабије сећају догађаја који се одиграо у сумрак него онога који се одиграо дању или ноћу. Исто тако, утврђено је да је тачност сећања боља када су у питању догађаји који су се одиграли на почетку сумрака, него они пред крај сумрака.⁴⁷ Осим тога, и важност/значај одређеног детаља може бити битна за памћење. На пример, приликом одређених експеримената установљено је да су субјекти давали тачније и потпуније информације о ономе што су у датом случају сами сматрали важним. Ово, како се наводи, изгледа има везе са околношћу да необични и занимљиви детаљи више привлаче нашу пажњу него мање важни и

Јасперс, 166) Супротно, Н. Рот истиче да је погрешно гледати на памћење као на чување утисака, опажаја, представа и знања као у неком магацину. Н. Рот, (2000), 122.

⁴⁶ Н. Рот, (2000), 123.

⁴⁷ Е. F. Loftus, Е. L. Greene, J. M. Doyle, “The Psychology of Eyewitness Testimony“, *Psychological Methods in Criminal Investigations and Evidence* (ed. D. C. Raskin), New York 1990, 5–9.

уобичајени детаљи. Поред тога, утврђено је и да неочекивани и неуобичајени догађаји и детаљи бивају потпуније и тачније запамћени од детаља који су у складу са очекивањима субјекта запамћивања. Тип информације или догађаја који се памте у датој ситуацији може утицати на лакоћу са којом ће они бити запамћени. Након многобројних истраживања утврђено је да се нетачности обично јављају у вези са временом, брзином и раздаљинама. Процене времена, на пример трајања одређеног догађаја, често су нетачне, а по правилу овде долази до прецењивања дужине трајања догађаја. При томе, има аутора који сматрају да уоштено узевши жене дужину догађаја чешће прецењују него мушкарци. Такође, тенденција прецењивања трајања догађаја везује се и за ситуације када се субјекат налази под стресом. Надаље, како се наводи, читав низ студија показује да природа саме информације или догађаја који се памти утиче на тачност и потпуност памћења. Тако се тврди да се догађаји повезани са насиљем боље памте него они без насиља. Међутим, ово не значи да нужно постоји директна и једноставна веза између тежине злочина који се опажа и запамћивања. Исто тако, утврђено је да у ситуацијама великог и интензивног стреса људи имају тенденцију да памте селективно и да се при томе интензивније концентришу на детаље. Има аутора који ово објашњавају тиме да велико узбуђење које је проузроковано одређеним догађајем резултира сужавањем човекове пажње у погледу детаља везаних за дати догађај.⁴⁸ На основу одређених експеримената утврђено је, такође, да постоји тесна веза између емоционалног стреса и обима способности запамћивања и да информације или догађаји који су емоционално изразито обојени доводе или до умањења или до повећања способности запамћивања.⁴⁹ Но, осим стреса који је изазван датим догађајем на способност запамћивања значајан утицај имају и хронична анксиозност⁵⁰ као и алкохолна интоксикација.⁵¹

⁴⁸ *Ibid.*, 11–12.

⁴⁹ Н. R. Dent, “Stress as a Factor Influencing Person Recognition in Identification Parades“, *Bulletin of the British Psychological Society* XXX/1977, 339.

⁵⁰ Вид. V. H. Greg, *Introduction to Human Memory*, London 1987, 152–153.

⁵¹ Током 1990. године Јули (*Yuille*) и Толстрап (*Tollestrup*) су интервјуисали 120 испитаника који су присуствовали изрежираном вршењу кривичног дела. Од овог броја испитаника, једна група је добила по три алкохолна пића, која су у просеку давала ниво алкохола у крви од 0,6 ml. Другој групи су била дата три безалкохолна пића која су имала укус сличан алкохолним пићима. Трећа група није конзумирала никаво пиће. Сећање све три групе проверено је слободним присећањем, непосредно након догађаја и после недељу дана, као и препознавањем, тј. идентификацијом фотографије. Приближно половина испитаника била је тестирана и одмах и са

Интересовање субјекта, како се наводи, може имати одлучујући значај приликом запамћивања. Тако, има аутора који тврде да жене прецизније памте догађаје када су у питању женски оријентисани детаљи и супротно, да мушакрци памте боље када су у питању мушки оријентисани детаљи.⁵² Најзад, истиче се да људи у одређеним ситуацијама памте оно што очекују или желе да се у датом случају догодило, што је преваходно проузроковано њиховим претходним искуствима, ставовима и веровањима. Отуда, сматра се да постоје четири различита типа очекивања која могу утицати на памћење: културолошка очекивања или стереотипи, очекивања заснована на претходном искуству, личне предрасуде и тренутна очекивања. При томе, наглашава се да посебно стереотипи изузетно негативно утичу на памћење и то нарочито када је у питању сложенији догађај који је кратко трајао.⁵³

Фаза задржавања/ретенције може бити под дејством промена током задржавања – ретенције и интерференције.

Према Бартлету (*Bartlett*), током ретенције настаје три врсте промена: упрошћавање садржаја – које се огледа у губљењу знатног броја детаља и у повезивању преосталих делова у једну повезану, али детаљима сиромашну целину, рационализација садржаја – која се састоји у конституисању објашњења за оно што није јасно и замењивање непознатог и необичног са познатијим и уобичајеним, и наглашавање – које се састоји у томе што се неке појединости и неки моменти који у оригиналном садржају нису били истакнути посебно истичу при обнављању оног што је опажено или запамћено.⁵⁴ Све ово има везе са нормалним процесом заборављања који је најбржи одмах

одлагањем, а преостала половина само са одлагањем. Резултати студије потврдили су хипотезу да чак и низак ниво интоксикације знатно отежава памћење. Две контролне групе присетиле су се за 20 % више информација непосредно после догађаја у односу на групу која је конзумирала алкохол, а њихово присећање је било и тачније. Боље сећање контролних група одржало се и недељу дана касније, што указује да алкохол негативно утиче и на непосредно и на касније присећање. С обзиром на то да је лоше памћење групе која је конзумирала алкохол било присутно и недељу дана касније, када више није постојала интоксикација, аутори су закључили да је највероватније објашњење за то да алкохол омета упамћивање и кодирање посматраног догађаја, а не само присећање. G. Gudjonsson, *The Psychology of Interrogations, Confessions and Testimony*, London 1996, 95–96.

⁵² Вид. J. Sheperd, H. Ellis, "The Effect of Attractiveness on Recognition Memory for Faces", *American Journal of Psychology* LXXXVI/1973, 627–633.

⁵³ Вид. R. Bull: "The Influence of Stereotypes on Person Identification", *Psychology, Law and Legal Process* (eds. D. P. Farrington, K. Hawkins, S. M. Loyd-Bostock), London 1979, 185–186.

⁵⁴ H. Pot, (2000), 128.

након опажања и запамћивања, а затим се одвија све спорије. Но, слабљење сећања и његове тачности може до извесне мере, такође, зависити и од типа упамћеног догађаја или информације.⁵⁵

Појмом интерференција означава се појава која се састоји у томе да накнадно запамћени догађај или информација утичу на тачност и потпуност раније запамћеног догађаја или информације.⁵⁶

За фазу репродукције истиче се да посебан значај има утицај контекста, и да ће се одређени догађај или информација најлакше репродуковати под околностима, унутрашњим или спољашњим, које су биле присутне када се дати догађај одиграо. Ово се објашњава тзв. „теоријом асоцијативне мреже“ према којој „емоције опслужују јединице меморије које постају повезане са одређеним карактеристикама упамћеног, те се реконструисањем оригиналног контекста максимално побољшава репродуковање“.⁵⁷

У теорији се, надаље, сматра да памћење као психички процес није једнообразно и да постоји више врсте памћења. Намерно памћење карактерише постављање одређеног циља који се састоји у томе да се запамти одређени догађај, садржај у односу на који постоји пажња и интерес.⁵⁸ Ради остварења тога циља врши се свестан вољни напор и користе се разна средства да би дошло до запамћивања, као што су: усредсређивање пажње, поновно опажање, перципирање, настојање да се разуме оно што је опажено или да се доведе у везу са нечим што је већ познато. Примена специјалних средстава при намерном запамћивању пружа могућност да се знатно појача утицај који врши материјал који се перципира, да се појача његов утисак и у исти мах да се повеже са оним што ће убудуће бити од помоћи приликом присећања (обнављања, препознавања). Све то у великој мери повећава продуктивност запамћивања и, отуда, намерно запамћивање даје знатно веће ефекте од ненамерног запамћивања. Оријентација на запамћивање јесте први и основни услов његове успешности.

Ненамерно памћење је далеко значајније у психологији исказа јер су се догађаји о којима посматрач исказује одвијали изненада и при томе није постојала унапред донета одлука о задржавању, запамћивању. Код ненамерног памћења не постоји посебан психички

⁵⁵ E. Loftus, 93.

⁵⁶ *Ibid.*

⁵⁷ Вид. J. Marshall, K. H. Marquis, S. Oskamp, “Effects of Kind of Question and Atmosphere on Accuracy and Completeness of Testimony”, *Harvard Law Review* Vol. 84 1971, 1639.

⁵⁸ Б. Симоновић, 38.

напор да се нешто задржи, запамти, и не користе се никаква средства ради задржавања, али до задржавања, запамћивања долази, а да тога нисмо ни свесни.⁵⁹

Моторно памћење се испољава у репродукцији покрета. Оно чини основу образовања моторних навика. Јавља се веома рано и његове прве манифестације постоје већ код детета у првим месецима живота. У почетку се јавља у виду моторних условних рефлекса, а касније се квантитативно и квалитативно проширује.

Емоционално памћење изражава се у способности задржавања, запамћивања осећања.

Сликовно памћење састоји се у томе што се раније опажено репродукује у облику представа које временом све више одступају од оригинала.

Логичко памћење се изражава у задржавању и репродукцији мисли. Из разлога што запамћивања и репродуковања мисли нема без говора, ова врста памћења се често назива и вербално-логичко памћење.⁶⁰

Посебна форма памћења назива се учење. По питању одређивања појма учења, у теорији наилазимо на ужи и шири приступ. У складу са ужим приступом, учење се састоји у активном, вољном понављаном упамћивању с циљем да се информација која се учи трајно задржи. Суштина учења је у понављању, односно у вишеструком опажању исте информације.⁶¹ У складу са ширим приступом, под учењем треба подразумевати релативно трајне промене понашања на основу активности појединца.⁶²

У вези са памћењем, треба споменути и заборављање које такође представља врло важан квалитет исказа. Заборављање је потпуно или делимично, трајно или привремено губљење онога што смо научили, односно опазили. Ради се о појави да се раније доживљено или научено не може више препознати или репродуковати. Губитак може

⁵⁹ Z. Roso, 43.

⁶⁰ К. Н. Корнилов, А. А. Смирнов, Б. М. Тјеплов, 132; Б. Симоновић, 38–39; Z. Roso, 44. Осим појединих врста памћења, Н. Рот наводи и три система или три типа памћења: сензорно, краткорочно и дугорочно. Ови системи се разликују с обзиром на обим запамћених информација, трајање запамћеног, као и на психичке процесе на којима почивају и функције које имају. Вид. Н. Рот, (2000), 124.

⁶¹ Ј. Марић, Ј. Лукић, 29; С. Стојиљковић, 68–71.

⁶² Н. Рот, (2000), 102. Како се наводи, главне врсте учења су инструментално учење и класично условљавање које је један од најпростијих облика учења и у суштини представља основу целокупног учења и дели се на моторно, перцептуално и вербално учење. Вид. Р. Миловановић, 88–90.

бити трајан или привремен, комплетан или делимичан. Како истиче Стоун, психолози у својој класичној кривој заборављања, кажу да се оно брже одвија након догађаја, а затим успорава.⁶³ Но, не може се са прецизношћу рећи шта ће ко заборавити и после ког временског периода јер на то не утиче само дужина протеклог времена, већ и степен пажње који је дат одређеним чињеницама, као и њихов значај за оног ко опажа и, наравно, индивидуална способност памћења. При томе, како аутор даље наводи, степен заборављања може се кретати у распону од благо замагљеног сећања и смањеног поуздања у њега, до потпуне амнезије у погледу неке чињенице, догађаја или лика. Према речима овог аутора, доказано је да се секундарни детаљи заборављају брже и лакше од централних, примарних чињеница и да постоји већа вероватноћа да ће у сећању остати природа и значење догађаја у целини/глобалу.⁶⁴

Постоје два основна узрока заборављања: одсуство понављања и негативан утицај који врши делатност коју обављамо непосредно после учења. Када је у питању први узрок заборављања треба рећи да иако се спонтано заборављање не може сматрати јединим узроком заборављања, прихватљиво је схватање да се трагови у мозгу остали од учења, ако у међувремену нема поновљеног учења или обнављања онога што смо учили, у току времена спонтано мењају.⁶⁵ У вези са другим узроком заборављања, треба рећи да су експериментална испитивања показала да дужина трајања наученог материјала умногоме зависи од делатности која се врши након учења. При томе, тај утицај може бити како негативан, тако и позитиван, у смислу јачања резултата учења.⁶⁶

Појава да нове асоцијације коче и слабе претходне, односно да накнадна активност инхибира оно што је раније научено позната је под именом ретроактивна инхибиција. Поред врсте и квалитета материјала који се учи након претходног учења, дејство ретроактивне инхибиције зависи много и од временског размака, односно, паузе између два учења. Међутим, заборављање бива изазвано и услед

⁶³ Крајем прошлог века Ебингхаус (*Ebbinghaus*) је дошао до познате криве заборављања која се и данас налази у свим уџбеницима психологије. Овај аутор је утврдио да је после двадесет минута, по правилу, заборављено 42 %, а запамћено 58 % градива. После једног сата, заборављено је 56 %, а задржано 44 %. После девет часова, задржано је 36 %. После једног дана, 34 %, после два дана 28 %, после шест дана 25 %, а после месец дана 21 %. Р. Миловановић, 101–102.

⁶⁴ М. Stone, 28–30.

⁶⁵ Н. Пот, (2000), 130.

⁶⁶ С. Стојиљковић, 72.

активности које су вршене пре учења. Ова појава је позната под називом проактивна инхибиција.⁶⁷

4. МИШЉЕЊЕ

Мишљење. – Мишљење је психичка функција и служи „удовољењу биосоцијалних и сазнајних човекових потреба“.⁶⁸ Ова врло високо диференцирана функција мозга помаже човеку да упознаје збивања у реалном свету. Помоћу мишљења, човек се упознаје са стварности и успева правилно да сагледа предмете и појаве који га окружују, да реално уочи односе између предмета и појава и да на основу тога ствара закључке, који му у крајњој мери служе за правилну животну оријентацију.⁶⁹

Мишљење можемо дефинисати као усмерено оперисање знацима и симболима помоћу кога долазимо да схватања, увиђања односа.⁷⁰ Мишљење је психичка функција помоћу које човек, користећи мисаоне операције, сагледава реалне односе између предмета и појава и на основу тога доноси одговарајуће закључке.⁷¹ Овде треба имати у виду да строго одвајање мишљења од осета и других психичких процеса који улазе у састав исказа занемарује непобитну истину да свако мисли, како пре давања исказа, тако и током давања исказа и, најзад, после давања исказа, те се може рећи да мишљење игра заиста велику улогу у процесу стварања и давања исказа.⁷²

У теорији се истиче да постоје три момента која мишљење разликују од осталих психичких процеса.

Прво – оперисање знацима, односно оперисање опажајима, представама, речима, појмовима или другим резултатима искуства као средствима или знацима (симболима), а што нам омогућује да мишљењем сазнајемо више него што нам је конкретним доживљајима

⁶⁷ *Ibid.*, 73.

⁶⁸ С. Стојиљковић, 50.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Н. Рот, (2000), 142.

⁷¹ Ј. Марић, Ј. Лукић, 34. Интересантне дефиниције налазимо код психолога који су били „пионери“ међу онима који су се бавили истраживањем процеса мишљења. Тако, Витимер (*Wethimer*) описује мишљење као „процес реструктурирања, а „добро мишљење“ као сагледавање структуре проблема и нужности реструктурирања што би, према овом аутору, значило „да се нејасна структура не прихвата као решење, а јасна структура сагледава и прима као тачна“. Данкер (*Duncker*) о мишљењу говори као о „проверавању хипотезе све док се не дође до коначног решења“. Н. Рот, *Утицај структуре суда на степен уверености при суђењу*, Београд 1970, 3.

⁷² V. Vodinić, (1991), 60.

дато. Друго – усмереност мишљења, односно усмереност самог коришћења искуства задатком који желимо да решимо или проблемом пред којим се налазимо. Треће – увиђање односа, односно уочавање односа и веза које пре нисмо уочавали и чије уочавање управо и представља решење нашег задатка или проблема.⁷³ Ипак, најзначајнија особина мишљења је, како се сматра, та што је оно под нашем властитом контролом, у смислу да можемо слободно да замислимо свет или чак имагинарни свет као и да испробавамо различите правце акције у својој свести. Отуда, има аутора који сматрају да је управо ова способност за акцију на симболичком плану, пре него у стварности, оно што заиста чини суштину људског мишљења.⁷⁴

У основи, мишљење се састоји од мисаоних (интелектуалних) операција у које спадају: анализа, синтеза, компарација, апстракција, конкретизација, генерализација, индукција, дедукција, селекција, асоцијација, стварање хипотеза, формирање судова и доношење закључака.⁷⁵

Анализа је мисаоно разлагање целине на саставне делове и размишљање о сваком делу посебно, а синтеза је мисаоно сједињавање делова у једну целину. Компарација је поређење особина једног предмета са особинама другог добро познатог предмета (или појаве или информације). Конкретизација је издвајање једног дела из сложене целине и размишљање само о том делу, а генерализација

⁷³ G. Petrović, *Logika*, Zagreb 1975, 256; Z. Roso, (1995), 47. И. Костић наводи да се анализом тока процеса мишљења могу уочити четири фазе: препарације, инкубације, илуминације и верификације, при чему поједине од наведених фаза могу да изостану. И. Костић, 81–84.

⁷⁴ Ц. Грин, 12.

⁷⁵ Како се наводи, у теорији се доста дуго водила оштра полемика око тога да ли мишљење представља процес, односно функцију мозга која постоји само у моменту активне физичке делатности, или је то стална непрекидна мождана функција која би се у односу на трајност могла идентификовати са континуитетом свести. Било је аутора који су сматрали да је процес мишљења условљен деловањем спољашњих дражи. Други су, пак, сматрали да је процес мишљења осим деловањем спољашњих дражи условљен и деловањем унутрашњих дражи, као што су, рецимо, осећања. Међутим, савим је јасно да су наведени ставови крајње упрошћени и стога неприхватљиви. Наиме, како се сматра, нема сумње да мишљење представља непрекидну функцију исто онако као што је и свест континуирана мождана функција. Но, питање је да ли мишљење престаје са успављивањем као што је случај са многим другим психичким функцијама. Иако о овом питању има супротних мишљења, углавном је прихваћено схватање да се и функција свести и функција мишљења не прекидају уснивањем, већ се мождана активност у односу на ове процесе наставља и после успављивања. С. Стојиљковић, 50–51.

(уопштавање) је размишљање о сложеној појави или предмету као целини. Апстракција је занемаривање минималних разлика између предмета и појава. Индукција је доношење општег закључка на основу појединачних података, а дедукција је доношење посебног закључка на основу општепознатог, утврђеног става. Стварање хипотезе и доношење закључака је такав начин закључивања где се најпре поставе одређене претпоставке (хипотезе) које се потврђују или одбацују, па се на основу њих доноси ваљан закључак. Веза (однос) између два појма назива се суд, а процес успостављања судова обично називамо расуђивањем. Закључак се образује од судова тако што се из констатованих односа који садрже два суда (или више судова) изведе нови однос. Тај изведени нови однос је закључак, а сам процес којим смо до њега дошли зовемо закључивање.⁷⁶

Закључивање се изводи индукцијом, дедукцијом (о којима је претходно било речи), или по аналогiji.

Закључивање по аналогiji подразумева да ако су два појма слична по једној особини, можда су слична и по другој. Овде треба бити опрезан јер то може да одведе и у грешку у закључивању.

Требало би споменути и интуитивно закључивање које представља специфичан начин закључивања и обично се састоји само од једне премисе која је истовремено и суд и закључак.⁷⁷ Интуитивно закључивање је доношење закључака без претходних мисаоних операција датих у облику премиса, без њиховог логичког

⁷⁶ У том смислу, Р. Миловановић наводи да је закључивање виши облик мишљења, а састоји се од довођења у међусобну везу судова, тако да се из једног или више њих изводи закључак. Појам и суд су елементи мишљења, то је неопходан материјал да би се дошло до закључка. Да би закључивање које се састоји из низа судова било истинито, услов је да изведени закључак буде образложен. Р. Миловановић, 111–112.

⁷⁷ Грос (*Gross*) наводи да карактеристично код интуиције лежи у испољавању брзине која искључује свако расуђивање. Тјеплов сматра да је интуитивно закључивање увек редуцирано закључивање, али мање у смислу да ове или оне карике потпуно недостају него насупротив, у том погледу што су обе карике више или мање несвесно дошле до изражаја. Павлов суштину интуитивног закључивања објашњава на следећи начин: „Човек се сећа само оног што је коначно, док у датом моменту не узима у обзир сав пут који је у својим припремама прошао“. Рубинштајн истиче да „овде у суштини имамо посла са антиципацијом мисаоног рада“ (В. Водинелић, „Интуиција и кривични поступак“, *ЈПКП* 4/1970, 735) Најзад, како закључује А. Картаг-Одри, појам интуиције треба очистити од мистичних елемената и схватити као „правилно скраћен процес мишљења“ односно, као чисто интелектуални процес који представља способност брзог и сигурног сналажења. А. Картаг-Одри, „Психолошки приступи у савременој правној теорији“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1-3/1987, 39–41.

рашчлањивања и формулације. Значи, премисе се само подразумевају и све мисаоне операције које су претходиле интуитивном закључку чине неиздиференцирану целину.⁷⁸

Најзад, овде се често спомиње и расуђивање које је у суштини синоним логичком мишљењу и по својој природи представља ону форму мишљења која осигурава логичну повезаност идеја. Расуђивати значи прихватити одређени закључак због његових логичких повезаности са другим судовима као премисама.⁷⁹

Као фактори који имају значај за процес мишљења, у литератури се наводе: индивидуално искуство, интелигенција, мотиви и одређени емоционални процеси.

Како истиче Грин (*Green*), неспорно је да ниво мишљења потребног за решавање одређеног проблема зависи од прошлог искуства у сличним проблемима. Тако, дете које нема никакво предзнање о обичном делењу као рачунској радњи налазиће се свакако у другачијем положају од одрасле особе за коју је то тривијалан проблем. Исто тако, Ди Грут (*De Grut*) износи врло занимљиве податке о томе како шаховски проблеми изгледају шаховским мајсторима, а како мање искусним играчима. Он говори о „богатству готовог искуства“ које искусном играчу омогућује да „види“ место шаховских фигура у комбинацијама које саме по себи представљају могуће последице алтернативних покрета. При томе, јасно је да шаховски мајстори нису у стању чак ни да замисле како поља изгледају слабијем играчу, који мора свесно да планира могуће покрете. На потпуно исти начин, искуство са геометријским проблемима, или рецимо, читавањем географских мапа мења постојећу перцепцију одређеног проблема трансформишући га у нешто што има очигледно решење.⁸⁰

Иако се може рећи да никада није постојала задовољавајућа дефиниција интелигенције, може се ипак прихватити да је, у најширем смислу схваћено, интелигенција оно што нам омогућује да прошло искуство применимо у решавању широког опсега проблема и да се као таква, интелигенција приликом мишљења може манифестовати као способност да се организује своје прошло искуство, односно као способност да се оно примени на неки нови проблем.⁸¹ Једном речју, интелигенција је општа способност која

⁷⁸ Р. Миловановић, 112.

⁷⁹ Ј. Марић, Ј. Лукић, 34; С. Стојиљковић, 52–54.

⁸⁰ Ц. Грин, 17–18.

⁸¹ *Ibid*, 19.

омогућује уочавање битних односа. Метафорички речено, „интелигенција је оштрица мишљења“.⁸²

Међу мотивима који покрећу и усмеравају мишљење, могу се разликовати две главне врсте: мотиви људског понашања уопште, и мотиви који се јављају самим уочавањем да постоји проблем – као што је жеља да се истакнемо или обавимо преузети посао.⁸³

Најзад, процес мишљења повезан је и са емоционалним процесима јер се у њега укључују разна осећања и то пре свега тзв. интелектуална осећања, као што су осећање чуђења, радозналости и сумње.⁸⁴

Постоје два основна типа мишљења: апстрактно и конкретно.

Апстрактно мишљење се одвија помоћу појмова и оно је на неки начин супротно конкретном мишљењу и назива се још и појмовним мишљењем. У њему се користе бројне мисаоне операције, нарочито апстракција, и формирају се реални и адекватни закључци. Оно се може назвати и критичким мишљењем. Конкретно мишљење постоји приликом формирања судова на основу представа, а не на основу претходних анализа, синтеза, размишљања. У овом начину мишљења, не прави се разлика између објекта и његовог симбола. Симбол је конкретан онолико колико је конкретан и предмет и зато се назива конкретно мишљење.⁸⁵

⁸² В. Десиминовић, 121. Како се наводи, интелигенцију је најбоље дефинисати преко најважнијих особина интелигентних људи, а то су: способност појмовног, апстрактног мишљења; креативност, односно стваралачка способност решавања нових задатака; способност лаког учења; логично расуђивање и схватање; способност увиђања битног у стварима; самокритичност и способност критичког прихватања туђих ставова и способност да се сопствено знање примени у пракси. Ј. Весел, 71–72.

⁸³ Н. Рот, (2000), 146. Мотиви су унутрашњи чиниоци који покрећу на активност, усмеравају ту активност према циљевима и контролишу остварење циљева. Мотиви леже у основи људског понашања, јер су они узроци понашања и унутрашњи покретачи, којих често нисмо ни свесни. И. Костић, 109. Сви мотиви људског понашања се деле на виталне и социјалне. Витални мотиви се често називају нагони, а социјални мотиви, психосоцијални или друштвени. Витални мотиви/нагони су сложени, наслеђени и ненаучени обрасци понашања који су услов за биолошку егзистенцију јединке и врсте. Нагони се деле на: нагон самоодржања (који садржи нагон живљења и нутрициони нагон) и нагон одржања врсте (који садржи сексуални нагон и родитељски нагон). Социјални мотиви су стечени током еволуције човека као социјалног бића и њихово задовољење служи социјалној адаптацији, ту спадају: афилијативни мотив (тзв. грегари мотив, који означава човекову потребу да живи у заједници), мотив за положајем у друштву, мотив сазнања, мотив самопотврђивања, алтруистички мотив и мотив за радом. Вид. Ј. Весел, 92–97.

⁸⁴ Н. Рот, (2000), 146.

⁸⁵ Ј. Марић, Ј. Лукић, 35; С. Стојиљковић, 54–58.

У литератури се говори још и о следећим врстама мишљења: продуктивном, стваралачком, реалистичком и имагинативном мишљењу. Ако је резултат нашег мисаоног процеса нешто ново, што до тада нисмо знали, говоримо о продуктивном мишљењу, а ако је тај резултат друштвено значајан, онда је то стваралачко мишљење. Имагинативно мишљење се разликује од реалистичког по томе што је слободније у комбиновању веза, мање зависно од уобичајеног начина решавања проблема и више под дејством личних потреба и жеља него реалистичко мишљење. За имагинативно мишљење, од великог значаја је и машта која подразумева слободно комбиновање представа.⁸⁶

5. ИСКАЗИВАЊЕ – САОПШТАВАЊЕ

Исказивање. – Саопштавање, односно исказивање као психички процес који чини генезу исказа своди се на обнављање ранијих утисака у облику представа и исказивање раније опаженог и запамћеног.⁸⁷

Исказивање се по правилу врши спољним говором који по својој природи може бити усмен или писан. Такође, могућ је и говор знацима којим се служе глувонема лица.⁸⁸

⁸⁶ Н. Рот, (2000), 157–158.

⁸⁷ Како наводи Н. Рот, људска комуникација је веома разноврсна. Могуће је, пре свега, разликовати вербалну и лингвистичку комуникацију од невербалне и нелингвистичке. Прва је путем речи, усмене или писане. Као систем симбола, вербалну комуникацију карактеристичну за неку културну заједницу, називамо језиком. Невербална комуникација почива на покретима и просторним односима. Невербална је, такође, и паралингвистичка комуникација која је везана за изговор речи, али не на основу садржаја речи. Она, наиме, почива на начину на који се речи изговорају, наглашавању, темпу и ритму приликом говора. Невербална комуникација може имати симболичку или само сигналну функцију. Најзад, постоји и тзв. гестовни говор као посебан облик симболичке комуникације који се не остварује путем речи, иако се везује за појмове који се означавају речима. Н. Рот, *Социјална интеракција*, Књига прва, Београд 1978, 14–15.

⁸⁸ Најважније средство комуникације код човека је говор. Говор и говорна или вербална комуникација почивају на способности човека да производи довољно различитих гласова (фонема) као и на способности да гласове повезује у скупине које постају носиоци значења, речи (морфеме) и даље у систему речи. Системи комбинација гласовних скупина заједничких за неку заједницу чине језик те заједнице, говорни или гласовни језик. Говор и језик су најизграђенији и најразвијенији системи симбола и омогућују најпотпуније формулисање опажаја, мисли и идеја. Но, није сваки језик на гласовима заснован језик. Језик, наиме, може да почива и на склоповима покрета, то је језик глувонемих, или на сликама, као сликовно писмо, или на систему знакова, као Морзеова сигнализација. *Ibid.*, 16–17.

У општој психологији обично се разликују три врсте спољашњег говора: усмени дијалогски говор, усмени монологски говор и писани говор.⁸⁹

Исказивању претходи мисаони процес сећања (реминисценције) који се у суштини своди на свесно располагање раније доживљеним садржајем. То је „позив“ мозгу да пружи информацију декодирањем биохемијских структура у ћелијама мозга. На тај начин, обнављају се ранији утисци и изазивају представе прошлог догађаја.⁹⁰

Говор је тесно повезан са мишљењем. Говор је, наиме, облик и оруђе мишљења јер доприноси и помаже функцији мишљења.

За комуникацију у спољном свету, од примарне важности је тзв. спољашни говор којим изражавамо наше мисли. Међутим, ништа мањи значај има и унутрашњи говор који представља претходно унутрашње праћење мисли и припремање за њихово гласно саопштење. Унутрашњи говор нам поред осталог служи и као подстицај за стварање нових мисли или удубљивање у детаље мисли.⁹¹ Битно је нагласити да спољашни говор не представља само вербално јасно оцртавање унутрашњег говора јер је унутрашњи говор по својој природи много комплекснији и шири, богатији и само један његов део се претвара у спољашњи говор.⁹²

На крају, требало би рећи још и то да говор онакав какав је данас представља резултат развоја људског друштва. Историјски посматрано, некада се читава међуљудска комуникација састојала из покрета руку (кинетички говор) којима су биле означене мисли. Тек касније, развојем друштва, развојем и усавршавањем високо диференцираног нервног система код човека, из тих покрета руку израстао је говор као продукт говорних органа.⁹³

⁸⁹ М. Аћимовић, (1987), 223.

⁹⁰ Z. Roso, 51.

⁹¹ Психолошки важна разлика постоји између интерперсоналне и интраперсоналне комуникације. Комуникација је по дефиницији интерперсонална, јер представља манифестовање знакова на које други реагују, а ако је знак симбол, преношење значења од једне особе другој. Али могуће је симболе упућивати и самом себи. Уколико се при томе користе вербални симболи, ту форму називамо унутрашњим говором, који је по својој природи трансформисан и сажет говор који се користи у јавној комуникацији. Н. Рог, (1978), 16.

⁹² М. Аћимовић, (1987), 224.

⁹³ С. Стојиљковић, 53–54. О настанку говора као суштинске карактеристике човека, постоји више схватања. Но, посебно се међу њима издвајају два. Једно, које се назива теорија имитације, према коме је језик настао као подржавање гласова из природе и друго, које се назива емоционално-кинетичка теорија, које објашњавајући настанак говора повезује емоције, изражајне покрете и гласовне покрете. Један од првих

6. ЗАВРШНЕ НАПОМЕНЕ

У ширем судскопсихолошком смислу исказ представља јединствену психолошку појаву која се састоји из четири међусобно повезана и функционално условљена психичка процеса: опажања, памћења, мишљења и исказивања. Опажање по својој природи представља основу сазнајних процеса и детерминисано је одређеним објективним (карактеристике објекта опажања и услови под којима се опажа) и субјективним (структуралним и функционалним) факторима. Памћење је комплексна психичка функција која омогућава упамћивање информација и призивање упамћеног у свест, а може бити под утицајем фактора стимуланса и фактора субјекта. Постоји више врста памћења. Мишљење је високо диференцирана психичка функција која представља усмерено оперисање знацима и симболима и омогућава сагледавање реалних односа и доношење одговарајућих закључака. Фактори мишљења су: индивидуално искуство, интелигенција, мотиви и одређени емоционални процеси. Врсте мишљења су: апстрактно и конкретно. Исказивање је психички процес који се састоји у обнављању и исказивању раније опаженог и запамћеног.

Овако дефинисан исказ у судској психологији примаран значај има у процесу оцене веродостојности исказа појединих учесника у судском поступку.

Наиме, искази се с обзиром на своју садржину могу поделити на: истините и неистините – који могу бити: несвесно неистинити/нетачни/погрешни и лажни. Исказ у коме се саопштава нешто што одговара објективном стању био би истинит исказ. Истинит исказ је истовремено тачан исказ. Несвесно неистинит исказ настаје услед грешака које се могу јавити у току једне или више фаза настанка исказа, односно због грешака које се јављају приликом реализације појединих психичких процеса који улазе у састав исказа. Лажни исказ је свесно и намерно саопштавање неистина, односно исказ који се не поклапа са реалношћу из разлога који леже у свести и вољи даваоца исказа - то је намерно неистиит исказ који је дат са циљем да се одређени субјект доведе у заблуду.

Док траје одређени судски поступак тешко је говорити о истинитости појединих исказа јер њихову истинитост треба да утврди

суд на крају поступка кроз пресуду или другу одговарајућу одлуку, узимајући у обзир све доказе и утврђене чињенице. У току трајања поступка, отуда не говоримо о истинитости, односно лажности исказа већ о његовој веродостојности. Како наводи Стоун, термин веродостојност се користи да би означио меру у којој је један исказ прихватљив као истинит.⁹⁴ Могло би се рећи да је веродостојан онај исказ за који постоји вероватноћа да је истинит, односно за који постоји објективна могућност да се наша претпоставка слаже са стварном чињеницом. Ова веродостојност која се односи на сам исказ означава се као посебна веродостојност. Такође, постоји и општа веродостојност која се односи на даваоца исказа. Сходно томе, веродостојни су исказ и давалац исказа којима се може веровати, који су такви, да је исказ вероватно истинит, а давалац исказа вероватно саопштава истину. Посебна веродостојност се не може утврђивати независно од опште веродостојности и сходно томе, оцена веродостојности исказа саслушаваних лица врши се на следеће начине: упоређивањем исказа са другим утврђеним чињеницама, анализом садржине исказа и оценом опште веродостојности даваоца исказа.

Оцену веродостојности исказа у судским и другим поступцима по правилу врше скоро сви учесници тих поступака, а посебно они којима је оцена веродостојности одређених исказа од значаја за остваривање њихове процесне функције.

С обзиром на улогу коју има у судским поступцима, јасно је да најважнију оцену веродостојности исказа појединих учесника несумњиво врши суд/судија. Ова оцена веродостојности врши се у судијиној свести током целог судског поступка и њене резултате судија саопштава кроз пресуду коју доноси. Сходно свему напред реченом, могло би се закључити да оцена веродостојности исказа за судију представља веома сложен и нимало једноставан задатак чије испуњење поред велике стручности претпоставља, ако не више, онда бар елементарна знања и из судске психологије.⁹⁵

⁹⁴ М. Stone, 49.

⁹⁵ „Гаранцију судијске независности представља и начин унапређења судија, као и њихова стална едукација и усавршавање, јер правничко и опште образовање доприноси судијској независности. Стога, судије ће у свом радном веку, перманентно наставити да обогаћују своја знања“. С. Перовић, *Судијска независност, пролегомена*, Београд 1998, 78.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ

Библиографске референце

1. Алексић, Живојин, „Утицај објективних фактора опажања на рекогнитивну способност сведока“, *Безбедност* 10/1988;
2. Аћимовић, Михајло, *Психологија злочина и суђења, судска психологија*, Београд 1987;
3. Аћимовић, Михајло, *Увод у психологију кривичног поступка*, Београд 1979;
4. Buckhout Robert, “Eyewitness Identification and Psychology in the Courtroom“, *The Role of the Forensic Psychologist* (eds. G. Cooke, D. L. Bayelon), Illionis 1980;
5. Bull, Ray, “The Influence of Streotypes on Person Identification“, *Psychology, Law and Legal Process* (eds. D. P. Farrington, K. Hawkins, S. M. Loyd-Bostock), London 1979;
6. Весел, Јосиф, *Медицинска психологија са психопатологијом*, Београд 1983;
7. Vodinelić, Vladimir, „Procesualni i kriminalistički problemi sa sudovima sadržanim u iskazu dobronamernog svedoka“, *Naša zakonitost* 5/1968;
8. Vodinelić, Vladimir, „Krivično pravo, kriminalistika i san“, *Naša zakonitost* 2/1984;
9. Водинелић, Владимир, „Криминалистичка оцена исказа сведока у односу на брзину моторних возила код саобраћајних незгода“, *13. мај* 6/1985;
10. Водинелић, Владимир, „Процесуални и криминалистички проблеми у вези сасудовима и закључцима садржаним у исказу сведока“, *Архив за правне и друштвене науке* 1/1991;
11. Водинелић, Владимир, „Интуиција и кривични поступак“, *ЈРККП*, Београд, 1970/4
12. Грасбергер, Роналд, *Психологија кривичног поступка* (превод), Сарајево 1958;
13. Грин, Џудит, *Мишљење и језик* (превод), Београд 1977;
14. Greg. H. Vernon, *Introduction to Human Memory*, London 1987;
15. Gudjonsson, Gisli, *Psychology of Interrogations, Confessions and Testimony*, London 1990;
16. Делић, Наташа, *Психологија исказа појединих учесника у кривичном поступку*, Београд 2008;
17. Dent, R. Helen, “Stress as e Factor Influecing Person Recognition in Identfication Parades“, *Bulletin of the British Psychological Society* XXX/1977;
18. Десимировић, Владимир, *Медицинска психологија са основама*

- психопатологије*, Београд 1997;
19. Јакулић, Слободан, *Форензичка психијатрија, ауторизована предавања*, Београд 1998;
 20. Јасперс, Карл, *Опита психопатологија*, Београд 1978;
 21. Катраг-Одри, Агнеш, „Психолошки приступи у савременој правној теорији“, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 1-3/1987;
 22. Кораћ, Жарко, *Развој психологије опажања*, Београд 1973;
 23. Кецмановић, Десимир *et al.*, *Психијатрија*, Београд–Загреб 1983;
 24. Костић, Иван, *Криминалистичка психологија*, Београд 2000;
 25. Костић, Милан, *Форензичка психологија*, Београд 2002;
 26. Kozarić-Kovačević, Dragica, Grubišić-Ilić, Mirjana, Grozdanić, Velinka, *Forenzička psihijatrija*, Zagreb 2005;
 27. Краински, Никола, *Теорија памћења и фантазије*, Београд 1927;
 28. Loftus, Elisabet, *Eyewitness Testimony*, London 1979;
 29. Loftus, Elisabet, Greene, L. Edie, Doyle, J. Michael, “The Psychology of Eyewitness Testimony“, *Psychological Methods in Criminal Investigations and Evidence* (ed. D. S. Raskin), New York 1990;
 30. Марић, Јован, Лукић, Јован, *Правна медицина*, Београд 1998;
 31. Marshal, James, Markuis, H. Kent, Oskamp, Stuart, “Effects of Kind of Question and Atmosphere on Accuracy and Completeness of Testimony“, *Harvard Law Review* Vol. 84 1971;
 32. Миловановић, Радојко, *Полицијска психологија*, Београд 1998;
 33. Милошевић. Станиша, *Перцепција, пажња и моторна активност*, Београд 2002;
 34. Parker, L. Craig, “Legal Psychology, Eyewitness Testimony“, *Jury Behavior*, Illionis 1980;
 35. Перовић, Слободан, *Судијска независност, прологомена*, Београд 1998;
 36. Petrović, Goran, *Logika*, Zagreb 1975;
 37. Roso, Zvonimir, *Informativni razgovor i intervju*, Zagreb 1995;
 38. Рот, Никола, *Опита психологија*, Београд 2000;
 39. Рот, Никола, *Утицај структуре суда на степен уверености при суђењу*, Београд 1970;
 40. Рот, Никола, *Социјална интеракција, Књига прва*, Београд 1978;
 41. Симоновић, Бранислав, *Прибављање и оцена исказа пред полицијом и на суду*, Крагујевац 1997;
 42. Стојиљковић, Србољуб, *Психијатрија с медицинском психологијом*, Београд–Загреб 1962;
 43. Stone, Marcus, *Cross-Examination in Criminal Trials*, London 1995;
 44. Sheperd Jean, Ellis Havelock, “The Effect of Atractivness on Recognition Memory for Faces“, *American Journal of Psychology* LXXXVI/1973;

45. Хавелка, Ненад, *Социјална перцепција*, Београд 1992;
46. Canter, David, *Forensic Psychology*, Oxford 2010;
47. Шовљански, Мирослав, Шовљански, Радмила, *Судска медицина*, Сремска Каменица 1978.

Nataša Delić
Faculty of Law
University of Belgrade

THE DEFINITION/TERM AND STRUCTURE OF STATEMENT – ASPECT OF FORENSIC PSYCHOLOGY

Summary

In this work the author discusses the definition/term and structure of the statement in the forensic psychology as an independent scientific discipline. According to the forensic psychology a statement consists of four connected and functionally determined psychological processes (psychic function): observation, memory, thought/opinion and expression. In the given context it is especially considered the question about various (different kinds) factors which affect individual psychological function of a forming statement. Furthermore, the paper discusses also attention, kinds/type of thought and memory as well as forgetting.

Key words: *Forensic Psychology; Statement; Observation; Memory; Thought/opinion; Expression.*